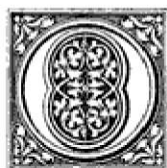

Gogolj.

Dva portreta. Opisal Ivan Prijatelj.

»... jaz imam vsak dan drugačen obraz, včasih celo v enem dnevu nekoliko čisto različnih izrazov« — je rekel Gogolj Annenkovu v Rimu 1841. («Russkaja Starina» 1878. XXII. 161.)

ne dni so po celi Rusiji in zunaj nje slavili petdesetletni spomin, odkar se je izteklo življenje Nik. Vas. Gogolju; luč razuma mu je bila otemnela že poprej. In zopet je stopil človeku živeje pred oči maloruski mladenič z Ukrajine, pisatelj bujnih fantastično-idiličnih »Večerov s pristave blizu Dikanjke« in hudomušni kronist mesteca »Mirgoroda« ž njegovimi neskončno smešnimi prebivalci, znova se je človek spomnil drznega kazaka, ki je z »Revizorjem« preplašil celo gnilo občestvo lopovskega uradništva, in iz spomina ne gre v današnjih, za slovanstvo tako trdih dneh človeku mož, ki je ihteč bežal iz tlačanske Rusije, potem pa iz tujine poslal svoji nepozabni domovini v dar ogromno solzo svojo — »Mrtve duše«. V tej solzi je izkrvavel. Strt in omračen se je vrnil domov, kjer je ugasnil izstradan pred svetimi podobami kakor sveča v svetišču, ki je izsrkala samo sebe, da je svetila drugim.

Gogoljevega obraza se spominjam še iz gimnazijskih let. V njem sem prvič gledal ruskega človeka. Imel sem takrat sliko Venecianova iz mladostne dobe. Nagledati se nisem mogel onih velikih, duševito mladeniških oči, nad katerimi se mi je zdelo, da poletava v vzneseno vzbočenih obrvih prelesten, zdrav in nebrzdan pogum. In ko sem gledal njegova usta, sem mislil, da se gorenja ustna dviga, da počí pri tej priči izpod nje osoljen dovtip, in komaj, se je zdelo, da čaka spodnja ustna, da že buši v smeh zaradi kakšne grozne neskladnosti na tem svetu, take na pr., kakor je nje sosed, dolgi, šilasti nos sredi finega Gogoljevega obraza.

Ko ga je slikal Venecianov, so ležale v teh zvedavih, malce zadivljenih očeh še vse fantastične in grozničave pravljice, ki jih je deček slišal na pristavi blizu Dikanjke. A blesk oči je že bil odsev ognjev iz zaporoške Siči. Moč je silila na dan, starodavna moč, ki je živela v starih kazaških povestih, neizčrpana moč starega Tarasa Buljbe, ki se hoče za pozdrav tepsti s svojima sinovama, vrnivšima se po letih pod očetov krov, onega Buljbe, ki meče po tleh lonce in

steklenice, ki ljubi svobodo in prirodo, ki se navdušuje ob Zaporozcu, spečem kar na cesti, vse štiri od sebe »kakor lev«. Ta Taras Buljba je iz onih časov, »ko je poprej mirna slovanska kri zavrela ob bujnem plamenu in oplodila kazaštvo — ono ogromno, razbešeno zmes ruske prirode«, iz časov, »v katerih je ruski duh zavzel mogočen širok razmah, silno obsežnost.« Toliko je sile v njem — mladem Slovanu — a ne ve, kam ž njo; vse vre, vse brizga . . . Stara slovanska kri kipi, nihče je ne ureja, ampak nebrzdana gre preko zemelj pogledat, »če je še kje kak strah na svetu.«

Sedaj triumfira bujna in zdrava narava nad mladim Rusom. A tudi pravljic ni pozabil; v očeh so mu še vedno. Sedaj mu je pravljica cela priroda, posebno pa kazakova ljubica, deviška stepa. Kako se opija ob pogledu na njo, kako je ne more prehvaliti, dostojno opisati in poveličati!

»Stepa, čim dalje, tem krasneje se odpira. Tačas je bil ves jug, vse ono prostranstvo, ki se dandanes imenuje Nova Rusija, noter do Črnega morja zelena, deviška pustinja. Nikdar ni plug ril po neizmernih valovih bohotnega rastlinstva; le konji so teptali in se skrivali po njem kakor po lesu. Nič lepšega ni moglo biti v prirodi; vsa površina je bila kakor zeleno zlato morje, po katerem so se razsipali milijoni različnih cvetov. Skozi tanka, visoka stebila trave so se smejali modri, sinji in lilasti cveti, ostri trpotec se je ponašal nad vsemi s svojo piramidasto glavičico; bela detelja je s svojimi solnčnikastimi kopicami pestrela na površju; pšenični klas je vedigabog odkod zanesen zorel v goščavi. Pod tankim strešjem tega rastlinstva so tekale jerebice in stezale svoje vratove. Po zraku je igralo tisočerno različno ptičje gostolenje. Visoko pod nebom so nepremično stali jastrebi in razprostrtih perotnic in mirnih oči zrlili doli v travo. Krič vzletavajočih divjih gosi se je slišal bogve od katerega daljnega jezera. Iz trave se je dvigala z odmerjenimi vzmahami čajka in se razkošno kopala v sinjih zračnih valovih. Glej, izginila je v višini in samo črna pika se še prikazuje! Sedaj se je zasukala s krili in se zasvetila na solncu! . . . Vrag vas vzemi, stepe, kako ste lepe! . . .«

Ali kako hitro je to mladostno ekstazo skalil pogled v to strašno mešanico, ki ji pravimo svet! Kakšne prikazni se ne gibljejo v tej gneči, in kakšni dogodki se ne dogajajo! Človek bi se jim najraje neprestano smejal, tem bitjem, ki se imenujejo ljudje. Gogolj ve o njih strašne nezaslišaniosti. Tako tisto krvoločno povest o »Nosu«, ki se je bil izgubil. Kar izgubil se je bil in še v časopis niso hoteli

Kovaljevu sprejeti objave, da ga naj pošteni najditelj vrne. Potem pa se je naenkrat našel zapečen v kruh. Ali pa povest o Akakiju Akakijeviču, ki se je svoj živ dan trudil za nov plašč, ko pa ga je dobil, so mu ga prvi večer ugrabili lopovi. Seveda ni mogel živeti dalje. Raje je umrl in hodil potem po nočeh strašit na Kalinkin most in še daleč okrog.

Fantastično razvija in razteza Gogolj človeške neumnosti pred čitateljem. Potem pa jih osvetljuje z jarkim svitom svojega humorja. Takih povesti ni še nikoli nihče doživel. Ali ko je ruski človek bral, je dejal sam pri sebi: »Take stvari se seveda zares ne dogajajo, toda reci, kar hočeš, ljudje so še tako neumni, da bi se lahko dogajale.« Gogolj pa se smeje dalje nad figuricami, ki imajo neskončno majhno, a neznansko hudobno in zločesto pamet (Revizor) ter vleče preko sedmih dolgih poglavij črez zobe Ivana Ivanoviča in Ivana Nikiforoviča, dva meščana iz Mirgoroda. Toda ko zbija iz njiju najhujše šale, opazi naenkrat, da dvoje živih bitij konec jemlje. Grozna tragika pretrga šaljivčev smeh. Še z vsem razsmejanim obrazom se obrne k občinstvu in reče: »Dolgočasno je na tem svetu, gospoda!« in tiho odide.

To je portret Venecianova.

Leta 1837. je odšel Gogolj na zapad. Za kratek čas se je povrnil v Peterburg leta 1839., za dalje časa v letu 1841. Bivajoč v Rimu, je sameval. Le včasih je prihajal k slikarju Ivanovu, da je govoril z njim o Rusiji. Domovina mu ni šla iz misli. Z bolestjo je mislil nanjo. In ko je mislil nanjo, je pisal prvi del »Mrtvih duš«. V njih je mislil Rusijo, kakršna je bila v resnici. In ta njegova misel je postala grandiozna in strašna slika, v srce segajoča propoved. Ko so ljudje čitali te »Mrtve duše«, so se zamišljali in zmajevali z glavami. Znamenit pisatelj je vzdiknil, ko jih je prečital: »Moj Bog, kako bedna je naša domovina!«

Predno je odšel Gogolj s končanim prvim delom »Mrtvih duš« iz Rima, portretiral ga je ondukaj njegov prijatelj Ivanov.

To že ni več prejšnji Gogolj. Že ko je bil l. 1839. prišel za kratek čas v Peterburg, ga skoro ni bilo mogoče več spoznati. O tem piše Aksákov v svojih »Spominih«: »Leta 1839. se je vrnil Gogolj in ni bil več oni veseljak, kakor je bil odšel 1836. za mejo in kakor ga je naslikal Venecianov. Njegova zunanost se je bila tako izpremenila, da ga ni bilo moči več spoznati. Prekrasni, plavi, gosti lasje so mu ležali skoraj po plečih, lepi brki z muho — vse je bilo izpremenjeno. Poteze obraza so bile dobile čisto drug pomen.«

Čuden je ta obraz. Utrujen je in ves izmučen. V očeh se pozna samo še sled nekdanjega bleska, in nekdam tako duhovito-vesele poteze ustnic so sedaj vele in bridko grenke. Upadel je in izčrpan. Samo dolgi, gladki lasje se mu ulegajo kakor velik mrtvaški zastor preko sencev in ušes na rame, kakor da bi hoteli za vedno zagrniti njegovo obličje.

»Mrtve duše« leže v tem obrazu. Vsako poglavje je načrtano na njem. Nekdam tako zdravi in krepki Gogolj je zapisan smrti. Kako je to prišlo?

Prišlo je to od tega, ker je podvzel preogromno delo, ki ga je ugonobilo. V času, ko so še vse slovanske sile neuravnane in nerazvrščevane kipele in rojile brez cilja in brez smeri, se je drznil Gogolj pristopiti k njim, da bi jih uravnal in tako razvrstil, da bi stremile vse en cilju, ki se mu pravi slovanska kultura. V prvem delu se je spustil na dno teh sil. Proučil jih je in premožgal ter ločil zdravo od gnilega, svetlobo od sence in teme. Hotel je postati veliki stavbitelj, stvarnik. V drugem delu si je nameraval nabaviti in prikrojiti materijal, hotel je zdravega lupežnika Čičikova vzgojiti v dobrega in koristnega državljana. V tretjem delu je hotel zidati novo Rusijo. A delo je bilo preogromno. Že po prvem delu je prišel iz sveta »Mrtvih duš« potrta in omračen, a vsa ostala stavba se je z velikansko težo porušila in podsula in podvalila njegov duh za vedno.

Ostal mu je samo še medel spomin na ono, kar je bil in kar je hotel. Govoril je, da je prorok, Mesija. A bil je izčrpan, uvel in slaboten blaznik. Sedaj je priporočal v »Pismih prijateljem« vdanost, pasivnost, opominjal, naj nihče ne zagovarja cerkve proti napadalcem, ampak naj jo vsakdo sprejme vase. Potem bodo ljudje cerkev. In v prazne in opustošene prostore njegovega uma se je v resnici naselila cerkev. Romal je l. 1847. v Palestino in stopil po povratku v Moskvo v družbo nekega duhovnika Matveja, ki mu je pridigoval. Pri neki pridigi je vztrepetal in obupno vzkliknil: »Dovolj, meni je prestrašno!« In zatemnela je vanj cerkev s svojim asketizmom in vdanostjo in nastopila je noč v njem in okrog njega. Njegov grob so popisali z reki iz sv. pisma. Pri nogah je stavek iz Joba: »Ob grenki moji besedi se bodo smejali.«

V Gogolju je še vse v fantastičnem neredu. On je nekultiviran slovanski polnokrvnež. Čuvstvo je v njem vse in fantazija, a razum skoro nič. Dokler mu ni bilo za to, da bi urejal vse te neskladne sile slovanske narave, ampak samo za to, da bi jim dal polet, da bi jih dvignil, osokolil za nekaj višjega, je bil velik; ko pa se je trudil

naravnati slovanske brezsmotrene sile v končni paralelogram sil, je omagal in zapadel mističnemu eksaltizmu. Z novo šolo slavnih štiridesetletnikov, pogumnih graditeljev nove ruske družbe z zapadnim orodjem je prišel v opreko. In veliki realisti so šli preko njega, ko je zapuščen umiral leta 1852. A kmalu se je poznalo vsem, da so pravzaprav Gogoljevi potomci: tako Turgenjevu, za katerim je celo življenje hodila Gogoljeva skrb in bojazen za ruski narod, kakor magu Dostojevskemu, nad katerim je neprestano poletaval genij patološke religioznosti, Tolstemu, ki dvomi in ne veruje več v svoje lastno delo, in Saltikovu-Ščedrinu, ki je edini v obilni meri podežoval Gogoljevo žolč in solze in smeh. Celi Gogolj pa je samo v — Gogolju.

Književne novice

М. Хостниѣ (M. Hostnik): Словинско-русскій словарь. Грамматика словинскаго языка. — Slovensko-ruski slovar. Gramatika slovenskega jezika. — Gorica 1901. Tiskarna Gabrščekova. 388+279 strani. 8°. Izdanje peterburškega blagotvornega občestva. — Pred par leti je izdal gosp. prof. Hostnik rusko-slovenski slovar in rusko slovnico za Slovence, pričujoča knjiga pa je namenjena Rusom, ki se hočejo učiti našega jezika. Važno je, da je knjigo založilo rusko dobrodelno društvo v Peterburgu. To dejstvo priča, da se Rusi čimdalje bolj zanimajo za druge brate Slovence. Gospod Hostnik je sestavil slovar in slovnico s svojstveno si marljivostjo. Slovar in slovnica za dva sorodna jezika ne moreta biti drugačna nego diferencialna. Slovar seveda ni popoln, a zadostuje samo za začetek tistim Rusom, ki se zanimajo za naš jezik. Razume se samo ob sebi, da bodo tudi Slovenci s pridom rabili slovensko-ruski slovar. Posebnih napak nismo zapazili. Samo to bi n. pr. čislani g. Hostnik lahko vedel, da mi Slovenci že nekaj let ne »pesnikujemo« več, nego da sedaj samo pesnimo in pesnujemo, ker smo se dodobra prepričali, da je tako boljše.

Kakor nas je pred par leti razveselil rusko-slovenski slovar s kratko slovnico, tako pozdravljamo z navdušenjem tudi slovensko-ruski slovar in slovensko slovnico za Ruse, ker nam je tudi ta knjiga živ dokaz, da na Ruskem slovanska zavednost vendar še ni čisto zaspala, nego da se probuja, čeprav to nemara nekaterim nerusko in neslovansko mislečim in čutečim tamošnjim birokratom ni pogodu... Hostnikova najnovejša knjiga ima torej velik slovansko-kulturni pomen. Rusko blagotvorneljno društvo, ki je knjigo založilo, je hotelo reči: Mi Rusi, ki nas je nad 80 milijonov, nismo pozabili, da ste vi Slovenci, ki vas je samo 1½ milijona, naši bratje. A tudi vi ne pozabite, da je ruski jezik vsakemu izobraženemu Slovencu, ako hoče veljati za pravega Slovana, potreben! . . .